

Особливості розвитку

кримінально-правового забезпечення протидії залишенню у небезпеці за часи незалежної України

Є. О. Пилипенко

здобувач кафедри кримінального права та кримінології Донецького юридичного інституту

У статті розглядаються особливості розвитку складу злочину, що передбачає кримінальну відповідальність за залишення у небезпеці за часи незалежності України, а також його внесок у забезпечення протидії таких злочинних діянь у суспільстві.

Ключові слова: кримінально-правове забезпечення, розвиток, протидія злочинності, проект Кримінального кодексу, залишення в небезпеці.

В статье рассматриваются особенности развития состава преступления, который предусматривает уголовную ответственность за оставление в опасности со времен провозглашения независимости Украины, а также его вклад в обеспечение противодействия подобных преступных деяний в обществе.

Ключевые слова: уголовно-правовое обеспечение, развитие, общество, проект Уголовного кодекса, оставление в опасности.

In article are features of development of Criminal Law, which foresees criminal responsibility for abandonment in a danger for times of independence of Ukraine,

and also his payment, in providing of counteraction of similar criminal acts in society, delict are examined in the article.

Keywords: *the criminal providing, development, counteraction criminality, project of the Criminal code, abandonment, is in a danger.*

З проголошенням незалежності у 1991 році Україна стала на шлях побудови демократичної, соціальної та правової держави. Конституція України визнала людину, її життя та здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю, а затвердження і забезпечення прав та свобод людини – головним обов'язком держави (ст. 3) [1, с. 3]. У зв'язку з цим потребувала докорінної зміни вся система права, в тому числі й кримінальне законодавство, головним завданням якої є захист прав та свобод людини від протиправних посягань.

Дослідженням розвитку та змін, що відбувались у кримінальному законодавстві за часи незалежності України, займалися такі вчені, як: М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, Я. М. Брайнін, В. І. Борисов, Ф. Г. Бурчак, С. Б. Гавриш, В. К. Грищук, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, В. С. Зеленецький, А. Ф. Зелинський, М. В. Костицький, О. М. Костенко, О. М. Литвак, П. С. Матишевський, П. П. Михайленко, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. М. Смітєнко, В. В. Сташис, Є. А. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. І. Шакун тощо. Праці зазначених вчених мають велике теоретичне і практичне значення в дослідженні розвитку кримінального законодавства України, однак, все ж таки, залишаються малодослідженими особливості розвитку кримінально-правового забезпечення протидії залишенню у небезпеці.

Метою нашої статті є дослідження особливостей розвитку кримінально-правового забезпечення протидії залишенню у небезпеці за часи незалежності України.

Після проголошення у 1991 р. незалежності України кримінально-правова політика держа-

ви переслідувала мету охорони соціально-політичної та економічної основ, особи як основної цінності, системи господарювання всіх найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів. Необхідність розробки нового кримінального законодавства стала очевидною для українських науковців одразу після проголошення незалежності України [2, с. 152].

Але процес створення нової законодавчої бази є дуже тривалим та складним, тому до прийняття нового кримінального законодавства протягом 10 років в Україні діяло кримінальне законодавство колишньої Української РСР, пристосоване до нових реалій буття [2, с. 152].

Отже, кримінальна відповідальність за залишення у небезпеці встановлювалась Кримінальним кодексом УРСР 1960 р. (далі – КК УРСР), що був чинним до 2001 року. Стаття КК УРСР, що передбачала кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці, мала таку редакцію:

«Стаття 111. Залишення в небезпеці

1. Завідоме залишення без допомоги особи, що перебуває в небезпечному для життя становищі і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав можливість подати їй допомогу, а так само, якщо він сам поставив потерпілого в небезпечне для життя становище, – карається виправними роботами на строк до двох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило смерть особи, залишеної без допомоги, або інші тяжкі наслідки, – карається позбавленням волі на строк до двох років або виправними роботами на той же строк.»

Отже, стаття 111 КК УРСР передбачала кримінальну відповідальність за залишення без допомоги людини, що знаходиться в небезпечному для життя стані та позбавленого можливості вжити заходів до самозбереження по малолітству, старості, хвороби або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто за-

лишив без допомоги, повинен був турбуватися про дану людину та мав можливість надати їй допомогу, а також якщо він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан (ч. 1), а також якщо вищезазначені дії вчинили смерть людини, що була залишена в небезпеці, або інші тяжкі наслідки (ч. 2) [3, с. 448-449].

У цій статті дається чітке визначення небезпечного для життя стану особи. Це такий стан, коли людина без сторонньої допомоги не має можливості застосувати ефективні заходи для самозбереження внаслідок безпорадного стану. Причини безпорадного стану різні: малолітство, старість, інший безпорадний стан (стан наркотичного чи алкогольного сп'яніння особи, травма, недомагання, відсутність необхідних навичок поведінки та знань в екстремальних умовах, наприклад, невміння плавати, використовувати визначені механізми, технічні засоби та невміння керувати ними, нещасний випадок та ін.) [3, с. 449].

Безпорадний стан може бути обумовлений як причинами об'єктивного характеру, що не залежать від поведінки винної особи, так і його поведінкою (дією чи бездіяльністю).

Злочин є закінченим з моменту залишення без допомоги людини, що знаходиться в небезпечному для життя стані, незалежно від того, запобігла б чи ні ця допомога можливу смерть або інші тяжкі наслідки для людини, що знаходиться в небезпечному для життя стані.

Для відповідальності за залишення в небезпеці необхідно, щоб людина мала можливість надати допомогу людині, що знаходиться в небезпечному для життя стані. У випадку відсутності такої можливості в даних конкретних випадках відповідальність виключена.

Закон не обумовлює відповідальність за залишення в небезпеці ознаками, що характеризували б умови надання допомоги, вказуючи лише на наявність у людини можливості надати необхідну допомогу, не пов'язуючи її з відсутністю загрози для особистого життя у випадку, коли надання допомоги людині, що знаходиться в небезпечному для життя стані, пов'язано з ризиком для власного жит-

тя, питання про відповідальність особи за ненадання допомоги повинен вирішуватись за правилами крайньої необхідності [4, с. 86].

Суб'єктом цього складу злочину є дві категорії осіб: 1) які повинні були турбуватися про людей, що знаходяться в небезпечному для життя стані; 2) які самі поставили потерпілого в небезпечний для життя стан [3, с. 450].

Такий склад злочину характеризується навмисною формою вини: винна особа усвідомлює, що залишає без необхідної допомоги іншу людину, що знаходиться в небезпечному для життя стані, а також, що ненадання цієї допомоги може призвести до загибелі потерпілого або інших тяжких наслідків.

Правовий обов'язок турбуватися про інших людей, що знаходяться в небезпечному для життя стані, може бути обумовлений: 1) законом або іншим нормативним актом, наприклад, згідно з законодавством про шлюб та сім'ю, батьки зобов'язані утримувати своїх дітей та турбуватися про них, діти повинні утримувати своїх непрацездатних батьків, а подружжя повинні матеріально підтримувати одне одного; 2) договором, наприклад, договором довічного утримання, договором про догляд за хворим, дитиною тощо; 3) поведінкою людини, яка своїми діями поставила людину в небезпечний для життя стан.

Треба зазначити, що за ч. 2 ст. 111 КК передбачена відповідальність за залишення без допомоги людини, що знаходиться в небезпечному для життя стані, якщо це спричинило смерть або інші тяжкі наслідки. До останніх можна віднести спричинення тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень [3, с. 451].

Як зазначалося раніше, КК УРСР 1960 року був чинним до 2001 р., а отже, впродовж цього часу діяння, пов'язані з залишенням в небезпеці, кваліфікувалися за ст. 111 КК УРСР.

Разом з постійним внесенням змін та доповнень до КК УРСР 1960 р. проводилась розробка нового Кримінального кодексу України, який повинний відповідати новим реаліям буття та змінам, що відбулися на той час в Україні.

Проектом Кримінального кодексу незалежної України, який зробив вагомий внесок у кримінально-правове забезпечення протидії залишенню в небезпеці, був проект № 1029 від 12 травня 1998 р. Суб'єктом законодавчої ініціативи тут виступав Кабінет Міністрів України, автором законодавчої ініціативи був В. Пустовойтенко, відповідальним комітетом – Комітет з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, головою якого був Ю. Кармазін [5].

Проект Кримінального кодексу складався з двох частин: Загальної та Особливої. Загальна частина складалась з 16 розділів, що охоплювали визначення таких понять, як: злочин та його види, особа, що підлягає кримінальній відповідальності, поняття вини та її форми, покарання, види покарання, особливості призначення та звільнення від покарання тощо. Особлива частина складалась з 20 розділів та перехідних положень, що охоплювали злочини проти основ національної безпеки України, проти життя та здоров'я особи, проти волі, честі та гідності особи, проти власності, проти громадської безпеки, проти громадського порядку та моральності, проти безпеки руху та експлуатації транспорту, злочини у сфері обігу наркотичних засобів, злочини у сфері службової діяльності тощо.

Стаття 130 другого розділу «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини проекту Кримінального кодексу від 12 травня 1998 р. встановлювала кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці [5].

Так, частина 1 статті 130 проекту КК встановлювала кримінальну відповідальність за залишення без допомоги особи, що перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечне для життя становище. Покарання за да-

ний злочин передбачалось у вигляді штрафу до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років.

Частина 2 статті 130 проекту КК встановлювала кримінальну відповідальність за діяння, передбачені частиною першою відповідної статті, якщо воно спричинило смерть особи, залишеної без допомоги, або інші тяжкі наслідки. За даний злочин передбачалось покарання у вигляді виправних робіт на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк [5].

18 травня 2000 року даний проект КК був підготовлений до другого читання, в якому кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці передбачалась ст. 135 відповідного КК. Відмінністю від початкової редакції проекту 18 травня 1998 р. була зміна санкції статті: замість штрафу та виправних робіт законодавець встановив обмеження волі та позбавлення волі на певний строк, а також охоплення відповідною статтею залишення в небезпеці матір'ю своєї новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому по- логами стані [5].

Третє читання проекту КК відбулося 13 січня 2001 р., в якому ст. 135 КК «Залишення в небезпеці» в порівнянні з попереднім читанням залишилася без змін. Єдиною відмінністю була заміна слова «зазнаки» в диспозиції ч. 1 ст. 135 КК на слово «завідомо».

21 березня 2001 року відбулося повторне третє читання проекту КК, в якому кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці була передбачена ст. 136 КК, яка відповідала змісту ст. 135 КК попереднього читання, окрім санкції статті. Санкція оновленої статті була дещо змінена, а саме: санкція ч. 1 ст. 136 КК передбачала покарання у вигляді обмеження волі на строк до двох років або позбавлення волі на той самий строк на відміну від санкції ч. 1 ст. 135 КК попереднього читання, що передбачала покарання у вигляді обмеження волі на строк до чо-

тирьох років або позбавлення волі на той самий строк; санкція ч. 2 ст. 136 КК передбачала покарання у вигляді обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк на відміну від санкції ч. 2 ст. 135 КК попереднього читання, що передбачала покарання у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк [5].

4 квітня 2001 року було проведено заключне читання проекту КК, в якому ст. 135 КК передбачала кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці. Зміст статті був тотожний змісту ст. 136 проекту КК попереднього читання [5].

5 квітня 2001 року Верховною Радою України був прийнятий Кримінальний кодекс України, що є чинним й на сьогодні. Цього дня кодекс був підписаний Президентом України. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці передбачена ст. 135 КК. Слід зазначити, що при прийнятті Верховною Радою України Кримінального кодексу редакція ст. 135 була дещо змінена: в диспозиції ч. 1 ст. 135 КК слово «завідомо» було замінено словом «завідоме» [4].

Отже, редакція статті 135 КК України, прийнятого Верховною Радою України 5 квітня 2001 р., виглядає таким чином:

«Стаття 135. Залишення в небезпеці

1. Завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпо-

радного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан, – карається обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому положенні стані, – караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.»

Отже, розвиток кримінально-правового забезпечення протидії залишенню у небезпеці за часи незалежності України пройшов складний шлях. Впродовж десяти років з 1991 до 2001 рр. було запропоновано кілька редакцій статті КК України, що передбачали кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці, однак найбільш допрацьованою та прийнятною для нашої країни є остаточна редакція ст. 135 КК України від 5 квітня 2001 р. Проте, зауважимо, що з розвитком суспільства, зміною цінностей та світогляду людей необхідно постійно вдосконалювати норми кримінального законодавства країни, в тому числі й норми, які передбачають кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці та забезпечують кримінально-правову протидію цього негативного явища в суспільстві.

Список використаної літератури

1. Конституція України: за станом на 1 груд. 2002 р. / Верховна Рада України. – Х.: Олант, 2002. – 48 с.
2. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... д. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Павло Львович Фріс. – К., 2005. – 440 с.
3. Шахун В. І., Яценко С. С. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / В. І. Шахун, С. С. Яценко. – К.: А.С.К., 1999. – 1088 с.
4. Яценко С. С. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / С. С. Яценко. – К.: А.С.К., 2003. – 1088 с.
5. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/J102900I.html